

Saint Kilda

Waar vindt men het land dat geen strijdmacht heeft, geen munt, geen gezondheidszorg, geen politiek, zelfs geen belastingen? Dat land is St Kilda.

Lachlan MacLean 1838

tekst herzien mei 2014

Bij een bezoek aan Dunvegan Castle op het Schotse eiland Skye werd mijn aandacht getrokken door een expositie van historische foto's. Zij waren aan het begin van de 20ste eeuw genomen op het enige bewoonde eiland van de eilandengroep Saint Kilda, als grootste eiland ook wel Hirta genaamd. De archipel bestaat verder uit enkele nog kleinere rotsachtige en onbewoonde eilandjes. De archipel als geheel rekent men tot de Buiten-Hebriden.

De eilanden in de Atlantische Oceaan - zo'n 150 kilometer verwijderd van Skye - werden tot 1930 bewoond, daarna niet meer. Daarvoor schenen zij gedurende tweeduizend jaar bewoond geweest te zijn. De eilanden behoorden toe aan de Schotse clan van de MacLeods, dezelfde eigenaar van het kasteel van Dunvegan. De foto's maken indruk omdat de beschouwer beseft dat de afgebeelde personen ver van de bewoonde wereld leven, vrijwel zonder contacten daarmee. Zij zijn overgeleverd aan de grillen van een woest klimaat. Dat de poserende bewoners kalmte en beheersing uitdrukken lijkt in tegenspraak daarmee. Bootverbindingen waren tot zeldzame gelegenheden beperkt. Het geringe aantal eilandbewoners is gehuisvest in lage cottages, vóór 1860 waren het hutten van gestapelde zwerfstenen. Enkele tientallen gezinnen leven zelfvoorzienend van de landbouw en de jacht op vogels, die in grote getale op de grillige rotsen van het eiland leven: vooral jan-van-genten en stormvogels. Met halsbrekende toeren veroveren de mannen in hun goede kostuum – compleet met bijbehorende pet – maar blootsvoets en hangend aan een touw de vogels en hun eieren. De omringende oceaan is vergeven van eiwitrijke vis, maar van oudsher wordt daar niet op gevestigd. Als begrijpelijke verklaring daarvan wordt aangevoerd dat bommen – voor de vervaardiging van de boten – op de eilanden niet voorkwamen. Nochtans beschikten de eilanders over zeker één primitieve boot waarmee zij de onbewoonde eilandjes van de archipel konden bereiken. De mensen stonden in een feitelijk afzijdige relatie tot de oceaan: zwemmen, vissen of varen beheersten zij niet of nauwelijks. De oceaan had met zijn stormen geen vrienden gemaakt.

De bewoners konden geen beroep doen op minerale grondstoffen als steenkool, olie of metalen. Voor enige verwarming, koken of verlichting benutte men daarentegen turf en de dierlijke oliën van de vogels. Pas halverwege de 19de eeuw werden vanaf het vasteland mondjesmaat de allernoodzakelijkste goederen aangeleverd. Uit producten van landbouw, veeteelt en vogelvangst bereidde men het voedsel en vervaardigde men de eigen kleding (het ideale zomermenu bestond uit papegaaiduiker met aardappelen). Producten van het eiland waaronder handvervaardigde kleding werd als pacht in natura afgestaan aan de landeigenaar. Uit groepsfoto's van kinderen op de expositie bleek dat er ook onderwijs werd gegeven. Educatie en het gebruik van de Engelse taal was pas in de 19de eeuw in zwang gekomen. Opeenvolgende zendelingen hadden het opgeven van een Keltisch dialect gestimuleerd. Vooreerst hadden zij hun wisselende versies van het christendom onder de mensen gebracht. Dagelijks werden door de mannen in een soort parlementaire vergadering de plannen van de dag besproken. De samenlevingsvorm kon vergeleken worden met een

St. Kildans poserend in de hoofdstraat (1886)

vorm van communisme, waarbij persoonlijk bezit tot het uiterste beperkt bleef. De landeigenaar – zelf de ultieme bezitter – liet de bewoners vrijwel ongemoeid in hun doen en laten. Zieken, gebrekkigen of ouderen werden door de overigen vrijgesteld van taken en goed verzorgd. De afgesloten gemeenschap had echter regelmatig te lijden onder nauwelijks te bestrijden infectieziekten. Het aantal ziekte- en overlijdensgevallen was dan bijzonder hoog. In dergelijke noodgevallen probeerde men in contact te komen met het vaste land; vaak tevergeefs. Hopend op medewerking van de Golfstroom probeerde men dat dan met een variant van flessenpost of anders met rooksignalen. Nieuwe zorg over de volksgezondheid was in 1930 een belangrijke reden voor definitieve evacuatie van alle St. Kildans naar het vasteland.

Bij het lezen van het boek van Robert Macfarlane (zie tekst 07: De laatste wildernis) kwamen de foto's van Saint Kilda in de herinnering opnieuw tot leven en vond ik aanleiding om tussen beiden een verband te leggen. Speelt de beschrijving van het sociale leven in de landschappen bij Macfarlane een ondergeschikte rol, de bovenstaande schets van het leven op St. Kilda geeft juist een indruk daarvan op een geïsoleerde en bijna vergeten locatie. De bewoners ontglipten ongemerkt de eerste tekenen van maatschappelijke vooruitgang, die zeker in de laatste honderddertig jaar van hun eilandverblijf op het vaste land merkbaar werd. Deze anachronie is interessant uit een antropologisch oogpunt: hun levens vormden een fascinerende tegenstelling met de alom doordringende moderne westerse cultuur. Het is niet verwonderlijk dat bezoekende tijdgenoten het gebrek aan ambities bij de St. Kildans als opmerking plaatsten. De antropoloog C. Lévi-Strauss schreef dat het verkeren in een volledig afwijkende maar in zichzelf coherente cultuur de eigen identiteit doet wankelen. Er heerst daar oprechtheid en het functioneert er naar behoren, tegelijkertijd is er alles anders dan waarmee ik als gast vanuit mijn eigen cultuur vertrouwd ben. Deze mensen houden ons een spiegel voor. In zijn boek "Het trieste der tropen" voorspelt Lévi-Strauss het verdwijnen van deze waardevolle culturen die ons in contact brengen met onze eigen afkomst, het leven

met de natuur en het ongemoeid laten van minerale grondstoffen. Van die dominante westerse cultuur kan kritisch worden vastgesteld dat zij eerder een poging doet de natuur te overwinnen dan daarvan deel te willen blijven uitmaken. Met het verdwijnen van niet-westerse culturen wordt het zicht op bewezen alternatieven ontnomen. Het versterkt, ten onrechte, de opvatting dat die westerse cultuur de enige leefbare is. Als een van de bekendere antropologen beschreef Lévi-Strauss vanuit zijn westers-wetenschappelijk oogpunt verschillende stammen in het Amazonegebied. Het stamhoofd Tuiavii op het tropische Zuidzee-eiland Samoa beschreef omgekeerd vanuit zijn standpunt het westen na een bezoek aan Europa. Weinig daarvan is voor ons onmiddellijk herkenbaar omdat alle vergelijkingen teruggaan op de natuur uit de vertrouwde omgeving van de 'natuurmens'. Toch is zijn visie een openbaring en in onze ogen ongekend origineel. Omdat de westerse levenswijze is losgekomen van het leven met de natuur beschouwt Tuiavii dit als een dwaling. Het is niet bekend of de St. Kildans - die andere eilandbewoners op de veel koudere andere helft van de wereld - er ook zo over dachten. Zij hebben er bij mijn weten niet zelf over geschreven.

Lees ook: Nawoord ▼

Storm op het eiland

*Wij zijn toegerust: wij bouwen onze huizen laag,
Muren verzonken in rotssteen door beste leien bedekt
De verschrompelde aarde zadelde ons nooit op
Met hooi, zoals je ziet, zijn hier geen staken
Of schelven die je kwijt kunt raken. Ook geen bomen
Die jou een dienst kunnen bewijzen als het waait met volle
Stoten: je weet wat ik bedoel - bladeren en takken
Kunnen zich bij storm formeren tot een koor
Zo dat je kunt luisteren naar wat je vreest
En vergeet dat ook jouw huis wordt toegetakeld.
Maar er zijn geen bomen, geen natuurlijke beschutting.
Je kunt denken dat de zee jouw metgezel is,
Gewoon stukslaand op de klippen
Maar nee: als het echt begint, treft de verstoven wolk hard
De vensters, blazend zoals een tamme kat
Plots wild wordt. Wij zitten gespannen als de wind striemt
En ons onzichtbaar belaagt. Ruimtevallend salvo.
Wij worden bestookt door de lege lucht.
Vreemd, het is een geweldig niets dat wij vrezen.*

S. Heaney

► Gedicht Seamus Heaney [1]

Bovenstaand gedicht van Seamus Heaney, Nobelprijswinnaar in 1995, is geschreven naar aanleiding van een bezoek aan een eiland. Zijn gedichten proberen de lezer vaak in contact te brengen met voorouderlijke levens, samenlevingen en landschappen. Het klimaat van Noordwest-Europa speelt meestal een rol. Het betreft hier een waarneming op een niet nader genoemd eiland, wat indruk betreft vergelijkbaar met St Kilda. Ik wilde het gedicht, in mijn vertaling, daarom hier plaatsen.

► 'Over de waarde van culturen' [2]

In het aangeraakte thema van de antropologie vind ik aanleiding voor een beknopte beschouwing, met als opmerking vooraf dat de cultuur van de St.Kildans meer verwant te noemen is aan de omringende moderne westerse cultuur dan de genoemde 'exotische' culturen.

De eerste westerse onderzoekers beschouwden niet-westerse culturen nog als primitief, niet rationeel en onderhorig aan mythen. Deze culturen zouden een ontwikkelingsstadium vertegenwoordigen waar de westerse cultuur al lang voorbij was. In die westerse cultuur werd (wordt) immers op voorhand een verwachting van ontwikkeling en vooruitgang levendig gehouden. Geleidelijk ontstond onder antropologen een relativerender inzicht: alle verklaringen over culturen hebben een begrensde geldigheid. Met inbegrip van verklaringen over de westerse cultuur! Toch zou inzicht in niet-westerse culturen de westerse cultuur kunnen doen wijzen op haar tekortkomingen.

In 'Over de waarde van culturen' stelt auteur Ton Lemaire de opvattingen van de antropoloog Lévi-Strauss tegenover die van de Frankfurter Schule. Waar Lévi-Strauss in de mythen van oude niet-westerse culturen een aandeel rationaliteit herkent (rationaliteit was volgens hem niet méér dan één menselijk middel om zich in en met de natuur te verhouden), wijzen de frankfurters vooral op het tot mythe uitgegroeide karakter van de rationaliteit binnen de dominante westerse cultuur. Het was eerst een middel ten dienste van de handel, later als het allesbepalend beheersingsmiddel om [a] Tijdens winstmakende industriële processen de artificiële producten te vervaardigen uit natuurlijke grondstoffen en brandstoffen en [b] Om de consumerende maatschappij daaraan gebonden te houden.

Met haar overheersend geworden karakter zou de rationaliteit het veel omvattender wezen van de natuur willen beheersen en - met de natuur - de gecompliceerdere en met irrationele driften en verlangens behepte individuele mens welke in deze moderne materiële cultuur tot onderdompeling veroordeeld is. De menselijke rationaliteit zou de natuur ten einde nooit kunnen overwinnen. Een onvermijdelijke beschavingscrisis zou in deze lezing het gevolg zijn; fundamenteeler en ingrijpender dan de periodiek terugkerende *economische* crises.

Terecht wijst Lemaire op het constaterende karakter van deze theorie. Ons inzicht wordt er door verruimd, voor een uitweg uit deze culturele impasse wordt echter onvoldoende stof aangeleverd. De westerse cultuur, inmiddels bijna wereldwijd uitgestrekt, blijkt ook na de ecologische bewustwording voornamelijk massief en ondoorbreekbaar.